

”VI” OCH
”DOM”
FRÅN DÅ
TILL NU

INDIVIDUELL MÄNNISKOHJÄLP
SWEDISH DEVELOPMENT PARTNER

INNEHÅLL

INLEDNING	3
RASISMENS MÖRKA HISTORIA	4
RASISMENS HISTORIA I SVERIGE	7
RASISMENS TANKEMÖNSTER	9
VILKA ÄR "VI" EGENTLIGEN?	11
STRUKTURELL RASISM I SVERIGE	12
SÅ FUNKAR RASISMEN IDAG	14
EN RASISTISK BILD AV VÄRLDEN	16
ATT ALDRIG FÅ VARA SINA HANDLINGAR	18
DEN ENSAMMA GALNINGEN ÄR INTE ENSAM	20
VI MÅSTE PRATA OM PROBLEM UTAN RASISM	21
RASISM HANDLAR OM DE SOM UTSÄTTS	23
RASISTISK DISKRIMINERING ÄR OLAGLIG	26
TILL SKYDD FÖR MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER	27
RASISM SOM SAMHÄLLSPROBLEM	28
ANTIRASISM FÖR ALLA	35

INLEDNING

Det är lätt att tro att rasism tillhör det förflutna om du aldrig har upplevt eller utsatts för det. Vi vet alla att rasismen har del i många av de värsta händelserna och berättelserna i den mänskliga historien, som slavhandel, förtryck, förföljelser, krig och folkmord. Men fastnar vi i bilden av rasismen som ett "historiskt monster" som släppts lös av maktgiriga människor fyllda av hat och ondska, får vi svårt att se den rasism som finns i samhället idag.

Lika plötsligt som personer kan handla och uttrycka sig rasistiskt, kan de också sluta att göra det. En rasist fortsätter inte att vara rasist för all framtid, för rasism är inte något vi är, utan något vi gör. Det här kapitlet handlar om hur rasismen finns i samhället och hur vi tillsammans kan påverka och motverka den. Men också om hur alla som utsätts för den kan få stöd och ges plats i samhällsdebatten.

Antirasistiskt arbete handlar inte om att peka ut rasister i historien och nutiden, utan om att förstå och motverka rasismen.

RASISMENS MÖRKA HISTORIA

Rasism som tankesätt, begrepp och ideologi har förändrats mycket genom mänsklighetens historia. Det finns därför inte ett svar på vad rasism är och hur det uttrycks. Rasismen har förekommit i olika skepnader, på olika platser och i olika tidsperioder. Idéerna och ideologin har använts på olika sätt för att nedvärdera, förtrycka och till med utrota människor. Det är därför omöjligt att veta var all världens rasism kommit från, eftersom olika former av den har dykt upp vid olika tidpunkter, i olika samhällen i historien (Berglund & Edbertsson, 2009:42).

Själva ordet "rasism" började användas på 1930-talet som en protest mot dåtidens nazism. Men redan under 1800-talet utvecklade europeiska vetenskapsmän en teori om att mänskligheten kunde delas in i olika rasgrupper utifrån etniskt ursprung och fysiska egenskaper. Vetenskapsmännen menade att "ras-tillhörigheten" helt bestämde individens egenskaper, färdigheter och begåvning, och skapade en hierarki där grupperna värderades olika (Berglund & Edbertsson, 2009:42).

Hundra år senare motbevisade 1900-talets vetenskapsmän teorin om att mänskliga raser finns och underströk att genetiska likheter och skillnader mellan människor måste ses på individnivå och inte utifrån etnicitet. Med andra ord, en person i en del av världen kan, biologiskt sett vara mer lik en person från en helt annan del av världen, än en person som är från samma område eller land (Human Genome Project, 14/9 2017).

Inom många religioner gjordes länge en uppdelning mellan troende och "icke-troende", där "icke-Kungälv-troende" ansågs vara mindre värda. Det fanns också religiösa argument om att en viss religion inte räknades och att människor som tillhörde

den religionen också var mindre värda. Historiens rasism, som är grunden för den moderna rasism som vi idag ser, byggdes alltså med påhittade vetenskapliga och religiösa argument.

De rasistiska idéerna inspirerade också den transatlantiska slavhandeln, där slavar från olika afrikanska länder skeppades och såldes till slavägare i USA. Slavhandeln fortsatte fram till slutet av 1800-talet och la grunden för den vita befolkningens maktställning i många länder. Rasismen från slavhandeln gick hand i hand med koloniseringen av länderna, där vita, västerländska män exploaterade och förtryckte människor ur de inhemska befolkningarna i deras egna länder (Burbank & Cooper, 2010:380).

Som tidigare nämnt försökte forskare fram till början av 1900-talet sedan bevisa att det fanns biologiska skillnader mellan olika människor och den här så kallade rasbiologin låg till grund för den osanna idén om olika "människoraser" och de ideologier om människors oförenlighet, kulturella särart och vissa folks överlägsenhet som sedan utvecklades till den moderna rasismen (Berglund & Edbertsson, 2009:44).

Förintelsen under andra världskriget åren 1939–45 visade världen tydligare än någonsin vilka katastrofala följder rasism kan få. Från att bestå av kommentarer på gatan, skämt, bilder, och exkludering på arbetsplatser, ledde rasismen mot judar till ett övergripande hat mot en hel grupp individer, som slutade i förföljelse och systematisk utrotning. Även efter att USA tillsammans med England, Frankrike och Ryssland hade besegrat Nazityskland och fritagit människor från koncentrationslägren fortsatte det rasistiska tankesättet att existera – trots att världen nyss hade sett vilka hemska följder som de ovetenskapliga föreställningarna om människors olika värde kunde få.

Under 1960-talet kämpade medborgarrörelsen ledd av Martin Luther King mot den diskriminerande lagstiftningen som länge hade rättfärdigat diskriminering och trakasserier mot afro-

amerikaner i USA (Ericsson, 2016:10). Från 1948 till så sent som 1994 gällde apartheidsystemet i Sydafrika. Systemet byggde på rasåtskillnad och rasistiska idéer om att vita människor var mer värda än svarta. Under tiden för apartheid saknade Sydafrikas svarta befolkning helt politisk inflytande. Det fick inte heller tillgång till samma boende, utbildning och livsmöjligheter som vita personer (Prydal, 2014:13–14).

Under den kommunistiska regimens styre i Kambodja 1975–1979 mördades omkring 1 500 000 människor i avrättningar och svält orsakade av regimens politik. Befolkningen hade innan dess delats in i ”goda” och ”onda”, där de senare saknade rättigheter i det nya samhället. Grupper som inte ansågs ha någon plats i den kommunistiska idealstaten – intellektuella, borgare, vissa etniska och nationella minoriteter – utsattes för förföljelser. Folkmordet är ytterligare ett exempel på vilka följder rasistiska tankemönster kan få (Forum för Levande Historia, 25/9 2017).

Under 1990-talet la uppdelningen mellan muslimska bosnier, ortodoxa serber och katolska kroater i forna Jugoslavien grunden för en rasistisk politik där serbisk militär skulle rensa ett territorium från bosnier. Uppdraget slutade i ett folk mord där omkring 8 000 människor dödades. Ungefär vid samma tidpunkt pågick ett inbördeskrig i Rwanda mellan folkgrupperna hutuer och tutsier. De är två folkgrupper som i grunden är rätt lika varandra men som de belgiska kolonisatörerna i början av 1900-talet starkt bidrog till att dela upp och förstärka skillnader emellan. Föreställningen om den andra gruppen som ”omänskliga” och ”ovärdiga” slutade 1994 i ett folk mord där mellan 800 000 och en miljon människor dog och två miljoner flydde (Forum för Levande Historia, 22/9 2017).

Rasism är alltså ingen vetenskap och har aldrig varit det. Istället handlar rasism om synsätt, attityder, uttalanden och om hur vi behandlar andra människor. Därför lever rasismen kvar i olika former runtom i världen, trots att den ”vetenskap” som den ur-

sprungliga ideologin byggde på för länge sedan motbevisats och dömts ut. Få personer kallar idag sig själva rasister och värderar olika personer utifrån påhittade mänskliga raser. Men så länge vi människor medvetet eller omedvetet delar in mänskligheten i "vi" och "dom" och värderar dessa olika lever det rasistiska tankesättet vidare och påverkar hur vi behandlar andra. Därför handlar antirasism om att själv bli medveten om sina tankemönster och om att sprida kunskap om de strukturer som gör det möjligt för samhällen att fortsätta värdera och behandla grupper av människor olika.

RASISMENS HISTORIA I SVERIGE

Rasismen har en lång historia även i Sverige som över tid riktats mot olika grupper i samhället.

1909 bildades en forskargrupp i Sverige som skulle undersöka genetiska skillnader mellan människor för att koppla dessa till olika "människoraser". Forskarna samlades i det Rasbiologiska institutet i Uppsala och målet med deras forskning var att urskilja högre från lägre utvecklade "raser", för att sedan kunna se till att de individer som påstods vara rasbiologiskt mindre värda inte kunde skaffa barn och på så sätt leva vidare. Det pratades då om "rashygien" och människor som ansågs tillhöra "fel ras" tvångssteriliserades (Forum för Levande Historia, 22/9 2017).

När de första judarna flyttade till Sverige under 1700-talet möttes de av motstånd och antisemitiska föreställningar om en "judisk konspiration". En rasistisk idé som spreds då och som fortfarande sprids. Villkoren för de judiska invandrarna bestämdes i det diskriminerande "judereglementet" som infördes 1782. I det tilläts judar bara att bo i vissa städer och gifta sig med andra judar. De

var inte heller valbara till politiska poster, de saknade rösträtt och de fick inte ha verksamheter som ansågs konkurrera med hantverket i Sverige (Ericsson, 2016:3). Avskaffandet av reglementet 50 år senare möttes av protester i Sverige. Judiska familjer och synagogan i Stockholm utsattes då för våld och skadegörelse, något som sker av synagogor även idag. Under 1920-talet drevs antisemitiska kampanjer av organisationen "Svenska antisemitiska föreningen" och köpmän förde fram krav på begränsningar av judars rättigheter. Under mellankrigstiden gavs sedan den starkt antisemitiska tidningen "Nationen" ut. (Ericsson, 2016:4).

I mitten av 1800-talet la svenska staten grunden för en "samepolitik" som sades skydda de svenska samerna, men som i praktiken innebar en diskriminering av samer. "Skyddet" omfattade bara de människor som av svenska politiker ansågs vara "riktiga samer", vilket påverkades av den tidens uppfattningar om samers medfödda "ras-egenskaper" och föreställningar om samer som ett "exotisk men annorlunda" folkslag (Ericsson, 2016:5).

Trots att det till exempel fanns både skogssamer och sjösamer erkände staten aldrig några andra samiska verksamheter än renskötsel, vilket betydde att samerna inte kunde försörja sig på andra sätt än genom just renskötsel. De diskriminerades också inom skolpolitiken där speciella "nomadskolor" förberedde barnen för renskötsel, utan att de fick ta del av den nationella läroplanen som gällde för alla andra elever i Sverige. På bostadsmarknaden förhindrade flera statliga åtgärder samtidigt att renskötande fjällsamer kunde skaffa fasta bostäder (Ericsson, 2016:6). Än idag lever fördomar mot samer kvar i samhället och trots att Sverige erkänner samernas ställning som urfolk har Sverige ännu inte ratificerat ILO-konvention 169 om ursprungsfolks rättigheter.

Även romer är en grupp som har utsatts och fortfarande utsätts för olika former av diskriminering i Sverige på grund av sitt etniska ursprung. Här är det viktigt att komma ihåg att "romer" är sam-

lingsbegrepp för flera olika grupper som har levt i Sverige sedan 1500-talet. I början av 1900-talet köpte vissa landsbygdskommuner upp hus för att hindra romska grupper att kunna bosätta sig där. Andra kommuner genomförde avhysningar av romska boplatser. Det finns också många dokumenterade händelser där lokalbefolkning i Sverige misshandlat och fördrivit romska familjer, Jönköpingskravallerna 1948 är ett känt exempel (Ericsson, 2016:7).

Föreställningar om att romer tillhör en egen "ras" med medfödda egenskaper ledde historiskt till att romer tvångsteriliserades och att romska barn tvångsomhändertogs. Det var heller inte förrän 1959 som romer fick rösträtt och som romska barn fick rätt att gå i skolan. Ända in på 1990-talet har statliga myndigheter tillsammans med kommunala förvaltningar över hela Sverige genomfört kartläggningar av romska individers bakgrund, karaktär och beteenden (Ericsson, 2016:7–8) (Regeringskansliet, 2014:20). Hos Skåne polisen avslöjades ett olagligt register över romer så sent som 2013, vilket är ett tecken på att antiziganismen fortfarande är högst verklig i Sverige (Justitieombudsmannen, 14/9 2017).

RASISMENS TANKEMÖNSTER

Precis som i historien handlar all rasism fortfarande om att dra gränser som egentligen inte går att dra. Gränser mellan "vi" och "dom". "Vi-gruppen" förutsätts då ha massa bra egenskaper som "dom-gruppen" saknar, och därför är "dom sämre och mindre värda än oss". Egenskaperna kan vara vad som helst som värderas högt hos "vi" (Priftis, 2012:29). Genom årtusendena har skiljelinjerna dragits utifrån fysiska kännetecken som hudfärg, hårfärg och näsans form, men också utifrån religion, och uppfat-

tad eller faktisk etnicitet och kulturell tillhörighet. Idag fortsätter vi alla, varje dag att dra sådana här gränser mellan grupper av människor medvetet eller omedvetet, för att ordna upp världen i våra huvuden. När vi gör det spelar det egentligen ingen roll om ”dom andra” själva identifierar sig med den grupp vi placerar dem i eller inte, eller om gruppen bestäms utifrån religion, födelse-land, kultur, fritidsintresse eller klädstil. Allt handlar om hur vi ser på och uppfattar varandra och vilka slutsatser vi drar av det.

Att dela in människor i olika uppfattade grupper kallas kategorisering. Kategorierna är ofta byggda på fördomar, men är inte självklart rasistiska för det. När grupperna eller kategorierna däremot ses i en hierarki, som ger olika värde till de individer vi placerar dem i, blir kategoriseringen del av en rasistisk tankestruktur. När de tankarna sedan får styra, så slutar vi se att varje individ är unik. Istället värderar och behandlar vi alla personer vi möter helt utifrån den grupp de uppfattas tillhöra, vilket kan bli både kränkande och rasistiskt.

Tankemönstret är detsamma oavsett om gruppindelningen görs utifrån rasistiska idéer om kultur, etnicitet och religion, eller något annat. I det mönstret slutar Ahmad vara Ahmad, utan är bara ”araben”. Mirza slutar att vara Mirza, utan är bara ”förortskillen”. Nayma slutar vara Nayma, utan är bara ”den muslimska tjejen med slöja”, och Maria slutar vara Maria och är bara den ”svarta tjejen”.

VILKA ÄR "VI" EGENTLIGEN?

Vilka individer som hamnar i "vi-gruppen" och vilka som hamnar i "dom-gruppen" varierar och bestäms ofta av makt och normer.

Normer är oskrivna regler om hur vi förväntas bete oss, se ut och vara i ett visst socialt sammanhang. Det kan vara positiva saker som att vänta på sin tur i kön, presentera sig när man träffar nya människor, eller att vara tyst i biosalongen. Men det kan också vara normer som begränsar oss som människor. Exempel på det är oskrivna regler om hur vi ska klä oss, vem vi får blir kär i och hur vi måste vara och se ut för att passa in på en viss arbetsplats (Gušić, 2012:8). Individer som placeras utanför normen betraktas som "onormala" och får ofta en känsla av att inte höra hemma. De kan också bli ifrågasatta och uteslutna ur ett visst sammanhang, eller hela tiden tvingas att förklara hur de kom dit och varför de hör hemma där (Priftis, 2012:99).

Att vara i "vi-gruppen" och befinna sig inom normen är mycket enklare. Du tar dig själv och andra för givet, ser de oskrivna reglerna som något självklart och behöver inte förklara din plats för någon. Därför kan det vara svårt att se normerna du följer eller är en del av och ifrågasätta dem. Det kan också vara svårt att upptäcka de fördelar som personer som tillhör normen får, jämfört med de som hamnar utanför den (Gušić, 2012:8). Till exempel att slippa bli bortsorterad i en jobbsökningsprocess på grund av sitt efternamn, ha lättare att få andrahandslägenhet, kunna bära religiösa kläder och symboler utan att bli påhoppad, flyga på semesterresa utan att andra passagerare blir misstänksamma mot dig, kunna gå i bar överkropp på staden en solig dag, eller få högre lön än dina kollegor som gör samma jobb.

När många människor följer en norm återskapas den och blir

starkare. Normer är därför något som vi tillsammans kan förändra, om vi pratar om dem och ifrågasätter de normer som begränsar hur människor "får" vara i olika sammanhang. Det är samtidigt viktigt att komma ihåg att en person kan tillhöra flera "vi- och dom-grupper" samtidigt, eftersom individer kan ha flera olika identiteter och få olika makt i olika sociala sammanhang utifrån till exempel etnisk bakgrund, kön, klass, sexualitet och könsidentitet. Det kallas "intersektionalitet" (Gusic, 2012:51). Att vara utanför en eller flera normer i ett samhälle innebär att du riskerar att exkluderas och ibland frånges rättigheter som personerna som är en del av normen får. När andra agerar utifrån normen tillräckligt många gånger bildas en struktur, eller ett mönster som upprätthålls av normen och de handlingar som fortsätter att bekräfta den. Normen kan vara byggd på traditioner, men också hänga ihop med fördomar och ett rasistiskt tankesätt.

Då bildar normen och handlingarna en rasistisk struktur i samhället.

STRUKTURELL RASISM I SVERIGE

Bara för att rasismen är ett tankemönster som beror på hur vi betraktar varandra, betyder det alltså inte att de som utsätts för rasism bara får möta kränkande tankar eller ord från andra. I Sverige möter många människor rasistiska strukturer och handlingar varje dag. Sådana strukturer är ofta osynliga handlingar och processer som gynnar de som tillhör majoriteten och utgör hinder för minoriteter. Här kommer några exempel från den verkligheten.

Diskrimineringen på arbetsmarknaden är omfattande (Ahmed & Hammarstedt, 2008:362-372). Sannolikheten att en arbetsgivare hör av sig till en person med ett namn från Mellanöstern är 50 procent lägre än för en person med ett namn som uppfattas som

typiskt svenskt, även om personerna har exakt samma erfarenhet och kompetens (Carlsson & Rooth, 2007:7).

På liknande sätt förekommer diskriminering även på bostadsmarknaden. En av grupperna som utsätts för detta är romer. De särbehandlas, hyresvärdar vägrar att hyra ut bostäder till dem och även trakasserier mot romer förekommer. I Sverige finns en lång tradition av antiziganism som gör att folk generellt är misstänksamma och oförstående mot romer, vilket blir ett hinder på en bostadsmarknad som också diskriminerar mot fattiga och övriga minoriteter (Boverket, 2014:9).

Brå, Brottsförebyggande rådet, undersökte för några år sen förekomsten av diskriminering inom rättsväsendet. Det visade sig att det inom rättsväsendets alla led, till exempel polis och åklagare, finns arbetsrutiner och stereotyper om minoritetsgrupper som gör att personer med utländsk bakgrund inte får samma behandling som personer med svensk bakgrund får i liknande situationer. Särskilt utsatta för stereotypa föreställningar är romer, östeuropéer, muslimska män och män med mörk hudfärg. Sammantaget pekar resultaten i rapporten också på att personer med utländsk bakgrund som utsatt för brott har sämre möjligheter för att ärendet drivs vidare till domstol jämfört med brottsoffer med svensk bakgrund.

Brå:s studier finner även exempel på att personer med utländsk bakgrund har blivit utsatta för poliskontroller endast på grund av sin minoritetsbakgrund, något som kallas etnisk profilering (Martens, Shannon och Törnqvist 2008:9). Det kanske mest uppmärksammade fallet av detta under de senaste åren var Skånepolisens register över romer. Där registrerades över 4 000 individer med romskt ursprung. Många av personerna i registret var ostraffade och över 1 000 av dem var barn, det de hade gemensamt var att de var just romer. 2017 dömde hovrätten staten att betala skadestånd för detta eftersom det i Sverige är olagligt att upprätta etniskt baserade register.

Samma fall kunde däremot inte drivas Diskrimineringsombudsmannen eftersom beslut och rutiner i rättsväsendet inte omfattas av diskrimineringslagen. Lagen gäller till exempel bara hur polisen bemöter människor de har kontakt med, inte deras handlingar, beslut eller om de väljer att inte göra något. Polisens bemötande omfattas eftersom poliser är statligt anställda och kan anmälas till Justitieombudsmannen (JO), men det gör inte deras beslut eller agerande i ett ärende. Polis och andra anställda inom rättsväsendet kan såklart agera felaktigt på andra sätt, men då handlar det inte om diskriminering på grund till exempel etnicitet. Att rättsväsendet inte omfattas av diskrimineringslagen är något som det inom civilsamhället finns en stor kritik mot.

Eftersom det handlar om strukturer, ofta outtalade sådana, är det ofta svårt att bevisa och framförallt att motverka strukturell rasism. Det, samt att många inte anmäler om de utsätts för diskriminering bidrar till att det finns ett stort mörkertal vad gäller utsatthet för rasism och diskriminering.

SÅ FUNKAR RASISMEN IDAG

Om du idag slår upp ordet rasism i Nationalencyklopedin hittar du följande förklaring:

”ideologi som grundas på den vetenskapligt obevisade idén att människosläktet kan delas in i olika raser samt på den felaktiga idén att vissa av dessa raser är överlägsna andra”

Få personer och organisationer sprider idag en ideologi som går ut på att det finns mänskliga raser som är olika mycket värda. Så om vi bara skulle använda den här definitionen för att beskriva rasism i Sverige, skulle det betyda att den knappt fanns. Och det är inte sant.

Dagens rasism är inte en rasism. Det finns idag många olika teorier och idéer om varför det ska göras skillnad på människor och varför "vi" är bättre än "dom". Rasism sprids till exempel i böcker, på torgmöten, i samtal vid middagsbordet, som skällsord i kollektivtrafiken och i forum och bloggar på nätet. En del idéer blir argument i debatter om integration, andra formar politiska slagord som styr det perspektiv en samhällsfråga diskuteras utifrån, till exempel "den misslyckade integrationspolitiken" (Priftis, 2012:62). Dagens rasism fokuserar inte längre på "raser", men tankemönstret och kategoriseringen är den samma. Skillnaden är bara att kategoriseringen görs utifrån från kultur, religion och etnisk bakgrund.

Trots att rasismen alltså förändrats finns det fortfarande flera nazistiska organisationer i dagens Sverige som är helt öppna med sin rasistiska värdegrund, inspireras av rasbiologiska idéer och sprider antisemitism. En av dem är Nordiska Motståndsrörelsen, NMR, som bildades 1997 efter att ha blivit en samlingspunkt för personer som tidigare varit med i den nazistiska terrorgruppen Vitt Ariskt Motstånd, VAM. Gruppen kallas också Svenska Motståndsrörelsen och är den mest aktiva nazistiska rörelsen i Sverige idag (Stiftelsen Expo, 26/9 2017).

De senaste åren har medlemsantalet i NMR ökat samtidigt som organisationen blivit mer synlig i samhället med olika aktioner, demonstrationer och torgmöten. Under 2016 genomförde NMR 2 579 aktiviteter enligt Stiftelsen Expo, vilket är mer än vad hela den högerextrema miljön i Sverige gjorde tillsammans året innan. En del i NMR:s framgång är att de har lyckats värva medlemmar från Svenskarnas Parti, en annan nazistisk organisation som bildades i Blekinge 1994, lades ner 2008 och startade om som partiet Folkfronten samma år. I valet 2014 ställde partiet upp under namnet Svenskarnas Parti, men lyckades trots stor mobilisering inte att ta ett enda mandat i Sveriges kommuner. Misslyckandet ledde till att partiet la ner och många medlemmar gick över till NMR (Stiftelsen Expo, 26/9 2017).

Högerpopulistiska partier har varit på frammarsch de senaste åren – både i Sverige och i resten av Europa. (Stiftelsen Expo/ Svenska dagbladet, 22/9 2017). Exempel på sådana partier är Jobbik i Ungern och Gyllene Gryning i Grekland. Gemensamt för högerpopulistiska partier är att de drivs av en exkluderande nationalism, ett motstånd mot invandring och mot ”etablissemang- et”. Deras största drivkraft är motståndet mot invandring men alla högerpopulistiska partier är inte explicit rasistiska. Många av partierna kännetecknas dock av en islamofobisk retorik och en fientlighet gentemot romer och judar (Migrationsinfo, 2/10 2017).

EN RASISTISK BILD AV VÄRLDEN

För att beskriva en rasistisk världsbild idag, går det att tänka sig världen som ett stort antal nationella kulturer som skiljs åt av ländernas geografiska gränser. Varje kultur betraktas som ett historiskt arv som förändras och utvecklas mycket långsamt eller inget alls. En persons kulturella tillhörighet antas vara helt avgörande för vem hen är som individ, och något som styr människors beteenden, värderingar, åsikter och identitet. Varje land och folk antas i sin tur ha en enhetlig kultur som förs vidare över generationer. Utifrån rasismens ideologi antas kulturerna sedan ha olika värde.

Enligt en rasistisk världsbild kan det bara finnas en kultur inom varje lands gränser. Om det istället finns olika kulturer eller kulturella inslag i ett samhälle, vilket det idag finns i alla världens länder, antas det leda till konflikter som på sikt splittrar och förstör samhällen. På samma sätt antas det också vara omöjligt för en individ att ha flera kulturella identiteter eller känna tillhörighet till fler olika kulturer samtidigt. Att olika kulturer hela tiden påverkar och utvecklar varandra, trots de gränser som vi människor ibland

försöker sätta upp, är något som den rasistiska världsbilden bortser ifrån (Priftis, 2012:61).

Den rasistiska idén handlar istället om att alla personer ska stanna i sin kultur, i sin del av världen, trots att människan flyttat, utvandrat och invandrat över jordens yta i tusentals år. För att illustrera: tänk dig en värld av lådor. Varje kultur, land och individ i en låda. Det finns inga möten, samarbeten, utbyten eller byten mellan lådorna.

I dag utgår de flesta rasistiska idéer i Sverige och världen från tre antaganden:

- Vilken kultur en person tillhör bestämmer vem den är som individ.
- Kulturer är avgränsade och nedärvda. De ges olika värde och kan inte förändras över tid.
- Varje land och folk har en enhetlig kultur som förs vidare över generationer. Olika kulturer kan inte finnas tillsammans i ett samhälle.

De här tre antagandena uttrycks nästan aldrig direkt när rasistiska idéer, attityder och åsikter hörs i samhället. Men de är underförstådda i väldigt många rasistiskt inspirerade påståenden. Falska påståenden om att "svensk kultur är oförenlig med islam", om det yttre "hotet mot det svenska samhället", om att "mångkulturen förstör Sverige", om att romer har "en kriminell kultur" och om att svenska medier "stys av judiska intressen" cirkulerar. En viktig del av motståndet mot rasismen handlar därför om att ifrågasätta sådana här påståenden.

För oavsett varför en person utgår från att människor i alla världens muslimska länder tillhör en gemensam "muslimsk kultur" med en extremistisk tolkning av Koranen, vilket gör alla muslimer

till potentiella terrorister, så måste hen få veta att det är en extrem generalisering som helt bortser från individuella tolkningar och kulturella skillnader i en grupp på 1,6 miljarder religionsutövare världen över. Det är dessutom ett faktum att en liten minoritet av alla världens muslimer gör en extremistisk, politisk tolkning av sin religion (Priftis, 2012: 79, 235–239).

ATT ALDRIG FÅ VARA SINA HANDLINGAR

Sociologen och filosofen Zygmunt Bauman har sagt att rasismens kärna handlar om att en människa "är innan man handlar". Det vill säga att ingenting du gör kan förändra vem du är i andras ögon. Hur du lever ditt liv, vilka val du gör, vad du skapar, tycker och tänker, hur du behandlar andra, vilka värderingar du har – inget av det spelar någon roll. Det enda som betyder något är den du fötts till att vara och den "kultur" du tillhör eller andra tror att du tillhör (Priftis, 2012:29). Utifrån den förklaringen kan motsatsen, det vill säga antirasism, ses som människors rätt att få definiera sig själva, behandlas lika och främst betraktas utifrån sina handlingar.

Rasistiska idéer och tankemönster formar och påverkar samtal och handlingar på så många olika nivåer och platser i samhället att det är nästan omöjligt att ge en heltäckande bild av rasismen i dagens Sverige. Det är också viktigt att komma ihåg att alla rasistiska handlingar och uttryck inte sker medvetet utifrån en viss idé eller ideologi. Många gånger sker etnisk och religiös diskriminering, vilket kan ses som rasism i praktiken, omedvetet på grund av rädsla, fördomar, slentrian, eller normer inom en viss grupp eller ett visst sammanhang. Ibland handlar det också om en instinktiv, främlingsfientlig attityd, byggd på egna erfarenheter, generaliseringar och rädsla, och inte på medvetna rasistiska

idéer (Priftis 2012:97–100).

Frågorna ”Var kommer du ifrån?” eller ”Känner du dig svensk?” är sällan illa menade. Men att mötas av dem varje gång du träffar en ny person under skoltiden, i varje nytt sammanhang under studietiden och på alla nya jobb i arbetslivet, när du är född och uppväxt i till exempel Norrköping, signalerar och får det att kännas som att din hudfärg, dina ögon eller din slöja är det enda som definierar dig som person. Det kan innebära att du känner dig utpekad och utestängd. Har du dessutom fått rasistiska skällsord ropade efter dig på stan, blivit diskriminerad när du sökt till exempel andrahandslägenhet eller möts av misstänksamhet på en flygplats och i entrén till en klubb, är det lätt att känna frustration, utanförskap och kanske ilska mot samhället för de rasistiska handlingar och den diskriminering du möter. För alldeles oavsett om diskrimineringen eller rasismen beror på främlingsrädsla, omedvetna fördomar eller en medveten rasistisk idé, är konsekvensen för den som drabbas av det densamma (Priftis, 2012:43–48).

DEN ENSAMMA GALNINGEN ÄR INTE ENSAM

Samband existerar mellan rasistiska händelser, handlingar och ord. Inte för att det ena måste leda till det andra, utan för att all rasism ger utrymme för mer rasism. Vi bestämmer tillsammans vilket samhällsklimat vi vill ha och vad som är accepterat och inte. Ju fler fördomsfulla och kränkande uttalanden om ”dom andra” som maskeras som oskyldiga ”skämt”, desto större är risken att någon till slut tar attityderna bakom skämtet på allvar. Steget från rasism i ord till rasism i handling är inte alltid långt.

Det beror på vilka tankemönster eller ideologier de bygger på och hur de betraktas av övriga samhället.

Även om det är en jobbig insikt har historien många exempel på hur rasismens mest extrema ideologier normaliserats och till slut lett till fruktansvärda övergrepp, våldsdåd och folkmord (Priftis, 2012:12). Lärdomarna från historien betyder inte att de som uttrycker sig rasistiskt eller drar kränkande skämt om olika kulturer har skuld i andras rasistiska handlingar eller våldsdåd. Men det är viktigt att förstå att det alltid finns samband mellan det som sägs och det som sedan görs (Priftis, 2012:121,179). Med "normalisering" menas att rasistiska idéer och ideologier långsamt tillåts forma samhällsdebatten, politiken och till sist hela samhället. Det är lätt att se några av historiens värsta mördare som ensamma galningar som själva tänkte ut hemskheter och handlade på egen hand. Men det är desto jobbigare att inse att de var en del av ett socialt sammanhang eller ett samhälle, som faktiskt påverkade deras tankar, såg och tillät dem bli verklighet.

Nazitysklands idéer om "den ariska rasens överlägsenhet" och "judehotet" hade ett brett stöd hos det tyska folket flera år innan den diktatoriska stat som Adolf Hitler byggt upp startade Förintelsen. När Nazistpartiet tog makten 1933 hade det med hjälp av den nazistiska propagandan fått 44 procent av rösterna i valet. Judeförföljelserna började med bojkott av judiska företag och butiker, fortsatte med massavskedningar och diskriminering överallt i samhället, och slutade med tvångsflyttningar till ghetton, deportationer och massmord (Priftis, 2012:118) (Forum för Levande historia, 2017).

Den så kallade Lasermannen, John Ausonius, som gick runt och sköt invandrare i början av 1990-talet i Sverige, Peter Mangs som gjorde samma sak i Sverige 2010, och Anders Behring Breivik som mördade unga människor han uppfattade som ett hot mot Norge 2011, agerade ensamma. Men de kan inte avfärdas som isolerade galningar. De inspirerades av idéer och ideologier,

som inte bara dök upp i deras huvuden, utan kom från samhället runt omkring dem. Från rasistiska hatforum på internet, från islamofoba manifest på tusentals sidor och från en samhällsdebatt där rasistiska tankar om "flyktinginvasionen", "hotet från mångkulturen" och "den ökande islamiseringen" fått ta allt större utrymme. (Priftis, 2012:118–121,179).

VI MÅSTE PRATA OM PROBLEM UTAN RASISM

I debatter och diskussioner om invandring och integration hörs ofta påstående om att "vi måste våga prata om problemen". Väldigt sällan följs orden av förklaringar om vilka problem det faktiskt handlar om. I en samhällsdebatt där främlingsfientliga och rasistiska tankemönster allt oftare får bestämma perspektiv på samhällsfrågorna behövs inte det. Alla vet ändå vad som menas, och prat om "invandringsproblem" eller "integrationsproblem" tar större plats i debatten än någonsin. Trots det diskuteras problem med arbetslöshet, bidragsberoende, boendesegregation, social utsatthet, ungdomsbrottlighet och utanförskap i Sverige, sällan som de allmänna sakfrågor de faktiskt är. De ses istället som "invandrarproblem" som plötsligt bara handlar om en grupp eller "dom andra", och inte om alla oss gemensamt och tillsammans (Priftis, 2012: 212–213).

När frågor om att kunna försörja dig själv, skaffa ett jobb, få rätt utbildning och språkkunskaper för det jobbet, hitta en bostad, leva nära människor med olika bakgrunder och känna sig som en del av samhället, plötsligt omformuleras till problem som förklaras med "kultur", religion och människors bakgrund, så har rasismen vunnit mark. Påståenden om att "dom andra" "inte vill

ha jobb”, ”inte kan integreras”, ”inte vill vara en del samhället” eller nedvärderande och generaliserande förklaringar om kultur och levnadssätt, flyttar fokus från hur sakfrågorna ska lösas, till ett kollektivt skuldbeläggande som ser människorna själva och deras egenskaper som det egentliga problemet (Priftis, 2012: 212–213). Det är precis det som rasistiska idéer går ut på. Om du är nyanländ och inte kan svenska, inte har några kontakter, saknar yrkesutbildning, eller har en utbildning som inte värderas av samhället, är det självklart att du får svårare att klara dig ekonomiskt. Utanförskap generellt, inte bara bland nyanlända, ökar också risken att hamna i kriminalitet (Priftis, 2012: 227). Men det är inte så att människor tar med sig ”invandrarproblem” till Sverige, det är problem som uppstår här och som vi alla ansvarar för att lösa.

Konflikter uppstår i det mångkulturella samhället och kommer att fortsätta göra det så länge vi lever i det tillsammans. Frågan är inte om vi ska ha ett mångkulturellt samhälle eller inte, för det har vi haft länge. Visst finns det problem med ideologier, värderingar och traditioner inom vissa grupper, som hotar hela det gemensamma, demokratiska samhället. Men de problemen måste vi också lösa tillsammans, precis som vi löser de verkliga integrationsproblemen dag för dag. Att låta de verkliga hoten från islamistisk extremism, högerextremism, våld i nära relationer och traditioner där män förtrycker kvinnor, hatbrott, rasism mellan olika grupper och alla former av terrorism färgas av rasismens tankemönster, löser däremot ingenting.

RASISM HANDLAR OM DE SOM UTSÄTTS

Trots att den ursprungliga och rasbiologiska betydelsen av ordet "rasism" som sagt inte passar för att beskriva de rasistiska tanke-mönster som idag finns i samhället, är ordet i sig fortfarande väldigt negativt laddat. Vi är generellt sett överens om att rasism är fel på alla sätt och det finns en stark antirasistisk norm i samhället. Att kalla eller beskriva en annan person som "rasist" är därför en mycket stark anklagelse, som alltid får mothugg (Priftis, 2012:38). Men när rasism diskuteras av "vi-grupper" i samhället som är en del av normen och aldrig har utsatts för rasism, är det lätt att frågar om vem som sagt vad, vad den personen egentligen menade och framför allt vem som är rasist och inte, helt tar över. Ett brett och svåröverskådligt samhällsproblem ses då helt utifrån enskilda fall, som om de skulle prövas i en domstol. När enstaka handlingar, uttalanden och glåpord sedan betraktas för sig själva, utan att ses i ljuset av de rasistiska mönster och attityder som många personer möter varje dag, är det lätt att förminska och avfärda dem som småsaker. Vanliga förklaringar från "vi-grupper" blir då istället att "dom" är "lättkränkta", "inte tål skämt", "bara inte passar in" eller att den som skuldfrågan handlar om "inte menade något" med det som sades eller gjordes (Priftis, 2012:39).

De här bortförklaringarna blir riktiga om vi utgår från att rasism alltid är en medveten handling grundad i en generaliserande, rasistisk ideologi, för att kränka och nedvärdera andra. Något som är en vanlig uppfattning om rasism idag. Men rasism kräver inga medvetna rasister. Det är bara lätt att tro det för den som aldrig utsatts för rasism och betraktar problemet ur ett överordnat perspektiv, utifrån enskilda händelser (Priftis 2012: 39). För dem

som drabbas av rasism kan alla skämt, uttryck och attityder där-
emot bli ett väldigt tydligt mönster av underordning och uteslut-
ning, som alltid sker mot samma grupp av etniska, religiösa eller
kulturella anledningar. Och då spelar det ingen roll om det sker
medvetet, omedvetet eller kan ses som en ”småsak” av andra.
Därför måste rasism betraktas, diskuteras och motverkas utifrån de
drabbades perspektiv. För om det är några som vet vad rasism
är och hur det känns, så är det de som drabbas av den (Priftis,
2012:41).

Rasismdebatten i dagens samhälle handlar för ofta om att av-
göra vem som är rasist och inte, och för sällan om den rasism
människor faktiskt utsätts för. Det leder till att upplevelser av
rasism, främlingsfientlighet och diskriminering tystas ner, istället
för att lyftas upp för diskussion. För den som drabbas av rasism
är det sällan speciellt viktigt att den omdebatterade ”rasist-stäm-
peln” sitter på rätt person. Det är inte enskilda skämt, uttryck,
teckningar eller glassar som var för sig ska diskuteras och
bedömas som rasism, utan vad de bildar tillsammans. Det är
det mönstret som är det verkliga, rasistiska samhällsproblemet
(Priftis, 2012:40–41).

Flera olika initiativ och samhällsdebattörer har de senaste åren
vänt på och utvecklat den antirasistiska debatten genom att just
lyfta fram människors egna upplevelser av rasism. Ett exempel
är författaren Jonas Hassen Khemiris text ”Bästa Beatrice”, riktat
till dåvarande justitieministern Beatrice Ask i tidningen Dagens
Nyheter 2013. Under hashtaggen #bästabeatrice delade då
hundratals människor sina personliga erfarenheter och skapade
debatt. Fanna Ndow Norrby startade sedan Instagramkontot @
svartkvinna som lyfte fram och spred mörkhyade kvinnors er-
farenheter av rasism.

FRÅN HASHTAGEN #bästabeatrice 2013:

”När folk jag inte känner förutsätter att jag är förtryckt hemma för att mina barns pappa, min sambo, är invandrare”

”När en patient frågar mig: Är du läkare? Men du bryter, du är inte från Sverige, du kan inte ha någon utbildning!”

”Att bli nekad på krogen för att ens namn är Rivas och få som anledning att man är för berusad när man inte druckit”

”Att bli skjutsad av sin pappa, som blir stoppad av polisen för att de tar honom för en svarttaxichafför.”

FRÅN INSTAGRAMKONTOT @svartkvinna:

”Jag var ute och red på min häst och såg en kvinna och förmodligen hennes dotter stå i en trädgård jag skulle passera. Hon log och skrattade och sa lite lågt till barnet:
– Jag har aldrig sett en svart människa rida innan, jag trodde inte att dom kunde göra sånt.
Jag red bara förbi.”

”– Berätta lite om dig själv.

Jag börjar berätta... Blir avbruten:

– Du pratar ju jättebra svenska! Får man fråga om du är adopterad?

– Nej, jag är inte adopterad.”

”Jag blev anhållen av misstag till följd av förväxling med en annan man.

När de skulle släppa mig sa en av civilpoliserna:

– Du! Om du ser ut så där får du ju räkna med att bli anhållen!

Detta var för flera år sedan, då jag hade dreads.”

RASISTISK DISKRIMINERING ÄR OLAGLIG

Negativ särbehandling på grund av hudfärg, härkomst, språk eller religion sker dagligen i Sverige, och det är denna vardagliga rasism som kan vara den svåraste att bemöta. Att sprida kunskap om de rättsliga mekanismer som ska skydda och ge människor som drabbas av rasism upprättelse, är en viktig del i det samhälleliga arbetet mot rasism. Att särbehandla människor på grund av – ofta förmodat – etniskt ursprung, hudfärg, religion eller nationalitet är olagligt både i Sverige och internationellt. I juridiska sammanhang kallas den formen av särbehandling för diskriminering på grund av etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning (Diskrimineringslagen, SFS 2008:567, 1 kapitel, 1§).

Etnisk diskriminering handlar om att kategorisera personer utifrån synliga eller uppfattade egenskaper, och sedan dra slutsatser om andra egenskaper som inte är synliga. En individ behöver alltså inte ens ha dessa egenskaper, det räcker med att någon tror att den har det. Det kan handla om att en person utifrån sin hudfärg antas tillhöra en viss religion, ha en viss etnisk bakgrund eller nationalitet och därför automatiskt vissa egenskaper. Då blir uppfattningen av individen en generalisering baserad på fördomar, rasism eller okunskap.

TILL SKYDD FÖR MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

Efter andra världskrigets slut byggdes ett rättssystem som skulle omöjliggöra grova brott mot mänskligheten i framtiden. Förintelsen hade visat hur stort behovet av ett omfattande, internationellt skydd mot människorättskränkningar var. När de Förenta Nationerna, FN, grundades 1945 var målet att tillsammans skapa ett skyddsnät som skulle gälla över hela världen och för alla människor (UN Charter of the United Nations, U.N.T.C., 1945, Preamble). Skyddsnätet som då skapades är idag känt som FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. FN:s allmänna förklaring är viktig när vi pratar om etnisk diskriminering för att den är ett av de första internationella rättighetsdokumenten som faktiskt förbjuder diskriminering (Universal declaration on human rights, UDHR, artikel 1;2;).

ARTIKEL 1

Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av gemenskap.

ARTIKEL 2

Var och en är berättigad till alla de rättigheter och friheter som uttalas i denna förklaring utan åtskillnad av något slag, såsom på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt. Ingen åtskillnad får heller göras på grund av den politiska, rättsliga eller internationella status som råder i det land eller det område som en person tillhör, vare sig detta land eller område är oberoende, står under förvaltarskap, är icke-självstyrande eller är underkastat någon annan begränsning av sin suveränitet.

Dokumentet är föregångare till de förbud mot diskriminering som idag finns inskrivna i de flesta staters lagstiftning.

Ur ett internationellt perspektiv är det mesta som händer på en stats eget territorium varje stats ensak. Men FN:s allmänna förklaring om skyddet av alla människors lika värde, ger inte staterna denna frihet. De gäller inte bara vissa staters medborgare utan alla människor (UDHR, artikel 1; 2;). Utöver den allmänna förklaringen finns det en rad konventioner som har tagits fram för att skydda extra utsatta grupper, så som Internationella konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (1972), av all slags diskriminering mot kvinnor (1981), av diskriminering vad avser anställning och yrkesutövning (1963), Barnrättskonventionen (1990) och Konventionen för personer med funktionsnedsättning (2009). Alla dessa rättighetsdokument är exempel på internationella riktlinjer som skapats för att förhindra olika former av diskriminering.

RASISM SOM SAMHÄLLSPROBLEM

På samhälls nivå är det främst staten som ska motverka och förebygga rasistiska strukturer i samhället, till exempel genom rådgivning, stöd och utbildning av offentlig personal. Det kan vara att se till att arbetsförhållanden på arbetsplatser lever upp till principen om icke-diskriminering. Men för att kunna göra det behövs lagar som förbjuder vissa beteenden och ger riktlinjer att rätta sig efter.

Sverige har ratificerat flera internationella konventioner som utfärdats av FN, den Internationella arbetsorganisationen ILO och den Europeiska Unionen, EU. Europakonventionen, EKMR, gäller idag som svensk lag och har stor påverkan på hur den

svenska diskrimineringslagen är utformad. Diskrimineringslagen utvecklades ur 1979 års jämställdhetslag som syftade till att motverka negativ särbehandling på grund av kön (Göransson, Slo-rach, Femström, del Sante, 2013:21). Den följdes sedan av en rad lagar som enbart täckte vissa former av diskriminering eller vissa samhällsområden. 2003 antog riksdagen en mer generell diskrimineringslag som la grunden för den lag som finns idag.

För att se till att diskrimineringslagen följs finns Diskrimine-ringsombudsmannen, DO. DO är en statlig myndighet som har befogenhet att utreda och driva enskilda diskrimineringsfall. DO ska arbeta för att motverka och förebygga diskriminering i det offentliga rummet genom att ge råd och stöd, informera, utbilda, överlägga och vara i kontakt med myndigheter, företag, enskilda och organisationer (SFS 2008:568, 1 kap. 1§, 2§, 3§). I dag driver DO relativt få individärenden och har istället alltmer tagit rollen som tillsynsmyndighet när det gäller diskriminering. I Sverige finns också 15 regionala och lokala antidiskriminerings-byråer som arbetar aktivt med att förebygga och motverka diskri-minering genom juridisk rådgivning, utbildningar, information och opinionsarbete.

Diskrimineringslagen är tvingande och bestämmelserna kan aldrig ändras genom några andra överenskommelser (SFS 2008:657, 1 kap. 3§). Lagen är utformad så att den som befinner sig i ett underläge skyddas. Lagen skyddar från diskriminering "uppifrån". Det betyder att det måste finnas ett beroendeförhål-lande mellan den som blir diskriminerad och den som diskrimi-nerar. Ett tydligt exempel är en arbetsgivare som utnyttjar sin överordnade position för att diskriminera en arbetstagare.

Diskrimineringslagen skyddar inte mot alla tänkbara kränk-ningar, utan enbart sju olika diskrimineringsgrunder inom vissa samhällsområden. Diskrimineringsgrunderna som skyddas av lagen är: kön, könsidentitet, etnisk tillhörighet, religion och annan trosuppfattning, funktionsvariation, sexuell läggning och ålder

(1.kap 1§.DL). Lagen gäller de flesta samhällsområden men till exempel så omfattas inte privatlivet eller rättsväsendet. Det betyder alltså att något som sker mellan två privatpersoner eller något som inte har att göra med någon av diskrimineringsgrunderna inte täcks av lagen. Eventuellt kan det omfattas av annan lagstiftning men då är det alltså inte diskriminering enligt lagen.

Etnisk tillhörighet är i lagens mening en persons nationella eller etniska ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande. Diskriminering, här direkt diskriminering, på grund av etnisk tillhörighet förklaras i diskrimineringslagen på följande sätt:

Direkt etnisk diskriminering betyder att någon missgynnas genom att den behandlas sämre än någon annan skulle ha behandlats i en jämförbar situation. Missgynnandet måste dessutom ha samband med personens etniska tillhörighet och ha skett inom ett av de samhällsområden som täcks av lagen. Missgynnandet måste innebära en skada eller tydlig nackdel för den diskriminerade (Göransson, Slorach, Flemström, del Sante, 2013:36-37).

Är detta uppfyllt har personen möjlighet att anmäla händelsen till DO. Om den drabbade då kan bevisa att det verkar troligt att den har blivit diskriminerad, måste personen som anklagas motbevisa att det har hänt. Syftet med den "omvända" bevisfrågan är att förenkla för de utsatta, öka deras chanser att få sitt ärende prövat och förbättra det allmänna skyddet mot diskriminering (SFS 2008:567, 6 kap. 3§).

Om DO driver målet i domstol och det fastslås att den anklagade gjort sig skyldig till diskriminering har den drabbade rätt till ett skadestånd som kallas för "diskrimineringsersättning". Den som har diskriminerat kan alltså inte dömas till fängelse eller böter. Det går också att driva diskrimineringsärenden i domstol utan DO om du själv anlitar en advokat. Även antidiskrimineringsbyråer har möjlighet att driva ärenden och om det rör diskriminering

inom arbetslivet kan också fackförbunden driva ärenden.

Närliggande diskriminering är hatbrott, vilket innefattar hets mot folkgrupp och olaga diskriminering (SFS 1962:700, 16 kap.) För att något ska bedömas som hatbrott är beviskraven högre och det är då istället den drabbade som måste bevisa att diskriminering har skett (Bolding, 1951:14). Vilka brott som helst kan bedömas som hatbrott om ett motiv för brottet har varit att kränka en person eller en folkgrupp.

Det är generellt svårt att bevisa diskriminering och såväl DO som fackförbunden och antidiskrimineringsbyråerna driver få ärenden i domstol, vilket gör att individer har svårt att få upprättelse. Som exempel kan nämnas att DO under 2014 fick in 1 949 anmälningar om diskriminering och drev 25 ärenden i domstol (Diskrimineringsombudsmannen, 2017).

Det finns alltså rättsliga mekanismer, en myndighet och antidiskrimineringsbyråer som motverkar och förebygger alla diskriminering och ger stöd till utsatta. Självklart krävs det mer än lagar och regler för att bemöta rasismen i samhället. Men diskrimineringslagen och kunskapen om den är ändå ett viktigt verktyg för att göra det från samhällets sida.

IFRÅGASÄTT OCH SÄG IFRÅN

När rasismens tankestruktur går ut på att bara se varandra i "vi" och "dom" utifrån uppfattad grupptillhörighet, handlar antirasism om att först se individen och motverka rasistiska attityder, idéer och uppfattningar. Det handlar om att förstå att varje människa är en unik individ och inte kan förenklas eller förklaras bara utifrån generella gruppidentiteter som "svensk", "muslim", "skåning", "transsexuell" eller "kampsportare". Varje individ är flera olika identiteter och vissa mer än andra. Det gäller att börja se människor som människor och som de individer de är. Du kan börja med dig själv men även om du jobbar med att ifrågasätta dina egna tankemönster och generaliseringar, så gäller det att få andra att göra samma sak. Då behövs kritiska frågor och argument. Antirasistisk argumentationsteknik handlar om flera olika saker.

För det första gäller det att kunna tänka kritiskt, bryta ner, vrida och vända på argument. Sedan handlar det om att själv kunna formulera tydliga antirasistiska värderingar i sakfrågor. De flesta ställer upp på principen om "Alla människors lika värde och rättigheter". Men vad betyder det i samhället? I skolan? På bussen? På bostadsmarknaden? På arbetsmarknaden? Jo, att alla människor ska ses och behandlas som unika individer med lika rättigheter och möjligheter oavsett bakgrund. Till sist gäller det att ha faktakunskap att luta sig mot och hänvisa till för att bemöta rasismens kategorisering, generaliseringar och lögner. Här är några exempel på hemsidor med användbara fakta och statistik:

migrationsinfo.se

migrationsverket.se

bra.se

do.se

levandehistoria.se

En grundläggande argumentationsmodell för att bryta ner ett rasistisk påstående har tre delar:

Påstående: Det argumentationen vill säga och övertyga om.

Grund: Den information eller fakta som påståendet byggs på.

Garant: Kopplingen mellan påståendet och den grund som det byggs på. Garanten är ofta ett antagande eller samband som är underförstått i argumentationen, utan att bygga på fakta. I antirasistisk argumentationsteknik kan du därför ifrågasätta garanten för att visa att hela påståendet är fel.

Här följer två exempel på hur rasistiska påståenden kan brytas ner:

”Khaled gillar terrorism för han är muslim”

Påstående: Khaled gillar terrorism

Grund: För att han är muslim.

Garant: ”Alla muslimer gillar terrorism.”

I det här fallet är garanten om muslimer en underförstådd rasistisk generalisering som visar att påståendet egentligen inte har någon grund. Det finns väldigt många människor som är muslimer och tar avstånd från all terrorism. Men generaliseringen gör att vi ändå tror oss veta vad Khaled tycker som individ, utan att ens behöva fråga honom.

”Den misslyckade integrationspolitiken beror på invandrarna”

Påstående: Integrationspolitiken är misslyckad

Grund: På grund av invandrarna

Garant: Invandrarna förstör integrationspolitiken.

Här bygger garanten på en generalisering om att alla "invandrare", utan att förklara vilken invandrargrupp som menas, gör att integrationspolitiken inte fungerar.

Hur bra integrationen är i ett samhälle påverkas av allt från tillväxt, situationen på arbetsmarknaden, bostadspolitik och utbildningspolitik, till språkundervisning, social trygghet och inställningen hos enskilda arbetsgivare. Självklart påverkas också individers möjlighet till integration av deras bakgrund när det gäller till exempel språkkunskaper och utbildningsnivå. Men att flytta ansvaret för ett helt politikområde från samhället och politiken, till en grupp kategoriserad som "invandrare" är inte bara absurt, utan också en klassisk rasistisk idé. I påståendet ovan står det varken skrivet att en dåligt fungerande integration är ett "invandrarproblem" som finns hos människor som inte "passar in" eller att det inte ett samhällsproblem som vi måste lösa tillsammans. Men det är den underförstådda rasistiska idén som hela argumentationen bygger på. Påståendet väcker därför flera kritiska frågor: Är verkligen integrationspolitiken misslyckad? Varför då, och hur kan det vara "invandranas" fel? Vilka "invandrare" menas?

ANTIRASISM FÖR ALLA

I dag finns antirasism inskrivet i nästan alla länders grundlagar, genom principen om icke-diskriminering och principen om alla människors lika värde och rättigheter, som först formulerades i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna 1948. Utöver det finns även en konvention om avskaffande av rasdiskriminering som har gällt i Sverige sedan 1972. Utöver lagar och förordningar talar också de stora världsreligionerna om ett heligt, inneboende mänskligt värde hos alla människor, när de beskriver världen (Berglund & Edbertsson, 2012: 4). Antirasismens grundtanke kan sammanfattas i två huvudpunkter:

För demokrati: allas rätt att oavsett vem man är och var man föddes, få vara med i, ta del av och utveckla det samhälle som vi lever i tillsammans, på lika villkor.

För individer: allas rätt att vara sig själva och leva sitt liv utan att begränsas av samhällets normer. Ingen ska berätta för dig vem du är eller ska vara.

Efter att ha läst en lång text som den här om den rasism som finns idag kan arbetet för ett samhälle där alla människor har rätt att vara sig själva, behandlas lika och få lika rättigheter kännas svårt. Då gäller det att komma ihåg att rasism inte är något vi "är" utan något vi gör och därför också kan sluta göra. Alla kan börja att ha rasistiska uppfattningar, värderingar och fördomar, och sluta att ha dem. Därför spelar det egentligen inte så stor roll vem som "är" rasist eller inte. En person slutar inte heller ha en rasistisk idé bara för att hen blir kallad "rasist" av andra. Det är hur vi tillsammans bemöter, kritiserar och ifrågasätter rasistiska tankemönster när helst vi hör dem, oavsett var de kommer ifrån, som är avgörande (Priftis 2012: 32,161).

En trovärdig antirasism måste vara allas ansvar. Det går inte att bara låta politikerna, den ideella sektorn, skolan eller någon annan driva de demokratiska grundvärderingarna framåt i historien. Det måste vi alla göra tillsammans, oavsett på vilken nivå i samhället de utmanas av rasistiska tankemönster och var mönstren kommer ifrån. En bra grundregel är: om något känns fel, så är det fel. Om en person i din närhet känner sig nedvärderad och kränkt, så är hen det. Och då måste du säga ifrån. Antirasism har alltid handlat om att våga ställa sig på andra sidan, att stå upp för något annat. Men att ta avstånd från rasism och hat handlar inte bara om att vara "anti" och mot något, utan om att vara för och försvara något annat – ett demokratiskt samhälle där alla ges samma rättigheter och möjligheter. Och de tankarna har funnits länge. Vi måste tillsammans stå upp för den respekt vi alla har rätt till som människor (Berglund & Edbertson, 2012:23).

Denna text är skriven av

Calle Berglund, journalist och antirasistisk föreläsare
Annika Ruge, student inom mänskliga rättigheter och praktikant
vid Antidiskrimineringsbyrån Helsingborg

på uppdrag av Antidiskrimineringsbyrån Helsingborg
och Individuell Människohjälp

FÖRKLARINGAR BEGREPP

Här följer korta förklaringar till begrepp som är kopplade till rasism (Berglund & Edbertsson, 2009) (Gusic, 2012) (Diskrimineringsombudsmannen, 2017) (Antirasistiska akademien, 2015) (Nationella sekretariatet för genusforskning, 2017).

AFROFOBI Rädsla, hat och fientlighet mot människor från eller med rötter i afrikanska länder, eller människor som antas ha det. Apartheid i Sydafrika i mitten på 1900-talet är bara ett av många exempel på afrofofi.

ANTISEMITISM Rädsla, hat och fientlighet mot judar. Antisemitismen kulminerade i ett fullbordat folkmord under andra världskriget, då drygt sex miljoner judar mördades.

ANTIZIGANISM Rädsla, hat och fientlighet mot romer. Romer är ett samlingsbegrepp för olika grupper med olika kultur, traditioner och språk. Antiziganismen har funnits i Europa lika länge som romerna själva och även romer blev förföljda och mördade under andra världskriget.

DISKRIMINERING När en person missgynnas eller kränks på grund av kön, könsidentitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsvariation, sexuell läggning eller ålder.

FRÄMLINGSFIENTLIGHET/XENOFOTI Rädsla, misstänksamhet och fientlighet mot personer som uppfattas som främmande än en själv.

FÖRDOMAR En förutfattad uppfattning ofta byggd på generaliseringar av enskilda fall, okunskap och stereotyper (Berglund & Edbertsson, 2009:78).

GENERALISERING att dra allmängiltiga, långtgående slutsatser ur enskilda fall. Rasism kan till exempel uttryckas med nedvärderande generaliseringar om hur olika samhällsgrupper "är". Fördomar om en grupp baseras ofta på generaliseringar.

ISLAMOFABI Rädsla, hat och fientlighet mot muslimer eller islam. Baseras ofta på en generalisering där människor som är eller ser ut att vara troende muslimer framställs som en homogen grupp av religiösa fanatiker och/eller terrorister.

KATEGORISERING Att medvetet eller omedvetet dela in individer i olika avgränsade kategorier/grupper som uppfattas ha olika egenskaper. Vilken grupp en individ tillhör anses vara helt avgörande för individens beteende, värde och plats i samhället.

KOLONIALISM erövring, kontroll och exploatering av andra länders medborgare, territorium och resurser som drevs i huvudsak av ekonomiska intressen. De kändaste exemplen är från 1400-talet till början av 1900-talet då statsledare och kolonisatörer i Europa erövrade stora landområden på den afrikanska och amerikanska kontinenten, samt i Sydostasien. De inhemska befolkningarna utnyttjades, fråntogs sina rättigheter, förslavades och tvingades anpassa sig till kolonistörernas samhällssystem.

NAZISM/NATIONALSOCIALISM En rasistisk, antisemitisk och antidemokratisk ideologi som bygger på föreställningen om ett folk och en nationalstat som styrs av en auktoritär ledare (en diktator). Ideologin menar att grupper som avviker från majoritetsbefolkningen ska diskrimineras och exkluderas för att uppnå en enhetlig befolkning enligt rasistiska principer.

NORMER Oskrivna regler och förväntningar om hur vi ska vara, se ut och bete oss för att bli respekterade och få makt i och vara en del av samhället. Normer förändras över tid och är olika i olika situationer, beroende på maktförhållanden.

RASIFIERING När lika människor, med olika erfarenheter, åsikter och bakgrunder görs till en grupp utifrån föreställningar om yttre egenskaper, kultur och religion. Rasifiering är också sättet som samhället organiserar sig längs föreställningar om "ras". Individer och grupper som utsätts för det här blir rasifierade.

RASISM Ideologi eller tankemönster där mänskligheten hierarkiskt delas in i och värderas utifrån olika grupper, där de överordnade tar sig makt att utnyttja de underordnade. Historiskt baserades gruppindelningen på den falska uppfattningen om biologiska "raser". I dag delar rasismen in folkgrupper utifrån etnisk bakgrund, kultur och religion, som antas bestämma skillnader i egenskaper, beteenden och makt mellan grupperna.

STRUKTURELL RASISM när normer, regler och handlingsmönster utesluter och begränsar en rasifierad grupp från att delta i samhället på samma villkor som andra, och få lika rättigheter och möjligheter.

VARDAGSRASISM vardagliga situationer i samhället där rasism uttrycks och visar sig.

Referenslista

Lagar och förordningar

Universal Declaration of Human Rights, UN Doc. A/RES/217 (III), 10 December 1948.

Charter of the United Nations, 1 U.N.T.S. XVI, 24 October 1945.

Diskrimineringslagen (SFS 2008:567), Sveriges rikes lag
http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-for-fattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567

Lag (SFS 2008:568) om diskrimineringsombudsmannen,
Sveriges rikes lag

Brottsbalk (SFS 1962:700), Sveriges rikes lag

Litteratur

Ahmed Ali, Hammarstedt Mats, Discrimination in the rental housing market: a field experiment on the Internet, Journal of Urban Economics, 64:362-372, 2008

Berglund Calle, Edbertsson Rikard, Kunskap i rörelse – en antirasistisk studiecirkel, PCG Malmö, 2012.

Berglund Calle, Edbertsson Rikard, Svar På Tal – antirasistisk handbok, GL-Tryck, 2009

Bolding, Per Olof, Bevisbördan och den juridiska tekniken, Uppsala 1951

Boverket, Boverkets nulägesbeskrivning – en del av romsk inkludering 2012-2032, Karlskrona 2014

Burbank Jane, Cooper Frederick, Empires in World History, Princeton University Press, 2010

Carlsson Magnus, Rooth, Dan-Olof, Evidence of Ethnic Discrimination in the Swedish Labor Market Using Experimental Data, Institute for the study of labour, <http://repec.iza.org/dp2281.pdf>

Ericsson, Martin, Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige, Historiska Institutionen Lunds Universitet, 2016

Gušić Selma, Den onorma boken, GL-Tryck, 2012

Göransson Håkan, Slorach Martina, Flemström Stefan, del San-te Naiti, Diskrimineringslagen, 3:e uppl., 2013, Norstedts Juridik;

Löwander Birgitta, Hagström Miriam, Antisemitism och Islamofobi, Forum för Levande Historia, 2011

Martens Peter, Shannon David och Törnqvist Nina, Diskriminering i rättsprocessen – Om missgynnande av personer med utländsk bakgrund, Brottsförebyggande rådet, 2008

”Minorities, Race, and Genomics”. Human Genome Project. Läst 14 september 2017, <http://www.ornl.gov/hgmis>, senast uppdaterat 2016

Mångkulturellt centrum, Afrofobi – En kunskapsöversikt över afrosvenskars situation i dagens Sverige, 2014

Ndow Norrby, Fanna, Svart kvinna, Natur & Kultur, 2015

Priftis Marcus, Främling, vad döljer du för mig?, Leopard förlag, 2012

Prydal Jenny, Arvet efter apartheid - en studie av Sydafrikas skolsystem, Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, 2014

Regeringskansliet, Arbetsmarknadsdepartementet, Den mörka och okända historien – Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet, 2014

Ruweida Ahmed, Islamiska samarbetsrådet, Säkerhet och krisberedskap i Sveriges moskéer, 2015

Webbsidor

Diskrimineringsombudsmannen, Statistik 2014, hämtad från:
www.do.se/globalassets/om-do/arsredovisning-statistik-2014.pdf
(senast besökt: 26/09-2017)

Forum för Levande Historia, Afrofob
www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/olikaformer-av-intolerans/afrofobi-0 (Läst 14/9-2017)

Antisemitism
www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/antisemitism
(Läst 14/9-2017)

Antiziganism
www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/antiziganism
(Läst 14/9-2017)

Fakta om förintelsen
www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/forintelsen/fakta-om-forintelsen (Läst 14/9-2017)

Folkmordet i Rwanda
www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/folkmordet-i-rwanda,
(Läst 25/9-2017)

Högerpopulistiska partier
www.migrationsinfo.se/attityder/framlingsfientliga-partier/
(Läst 2/10 2017)

Rasbiologin i Sverige
www.levandehistoria.se/fordjupningrasbiologi/kapitel-3-rasbiologin-i-sverige (Läst 19/9-2017)

Human Genome Project, Minorities, Race, and Genomics

web.ornl.gov/sci/techresources/Human_Genome/elsi/minorities.shtml, (Läst 14/09-2017)

Justitieombudsmannen, Allvarlig JO-kritik mot Skånepolisen
www.jo.se/Om-JO/Press1/Presskatalog/Allvarlig-JO-kritik-mot-Skanepolisen-/, (Läst 14/9 -2017)

Nationalencyklopedin, Kolonialism
www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/kolonialism
(Läst 22/9-2017)

Nationella sekretariatet för genusforskning, Rasifiering
www.genus.se/ord/rasifiering/, (Läst 14/9 -2017)

Stiftelsen Expo
Fler aktiviteter än någonsin - Så blev 2016 nazisternas rekordår, http://expo.se/2017/flu-aktiviteter-an-nagonsin---sa-blev-2016-nazisternas-rekordar_7354.html,
(Läst 26/9-2017)

Svenska Motståndsrörelsen, http://skola.expo.se/svenska-motstandsrorelsen_110.html, (Läst 26/9-2017)

Svenskarnas Parti, http://skola.expo.se/svenskarnas-parti_104.html, (Läst 26/9-2017)

SVT Nyheter/Uppdrag granskning (2015)
137 anmälningar i Skåne på två år
www.svt.se/nyheter/granskning/ug/137-anmalningar-i-skane-pa-tva-ar (Läst 19/9-2017)

IM är en svensk organisation som bekämpar fattigdom och utanförskap genom bistånd, fair trade och integration. Vi tar ställning mot orättvisor och för medmänsklighet. Arbetet utgår från de mänskliga rättigheterna och utformas som hjälp till självhjälp. IM grundades 1938 och är religiöst och partipolitiskt obunden. Vi arbetar i tretton länder inklusive Sverige.

Box 45, 221 00 Lund, Fabriksgatan 2 F, 046-32 99 30, Pg 90 07 06-3 www.manniskohjalp.se

